

Peter Vodopivec

SLOVENCİ V FRANCOSEKIH OČEH V LETIH 1830—1920

Slovensko francoski stiki v 19. stoletju še niso sistematično raziskani. Slovensko zgodovinopisje je doslej podrobneje osvetlilo le posamezna vprašanja slovensko francoskih odnosov v preteklem stoletju, tako obdobje štiriletnih francoske vlade v času Ilirskih provinc (1809—1813), spomin na napoleonske vojne in Francoze v ljudskem izročilu in odmeve francosko-pruske vojne in pariške komune v slovenskem tisku, medtem ko je za obdobja, ko so bili francosko slovenski stiki manj intenzivni ali pa dogodki v Franciji na slovenske razmere niso pomembneje vplivali, v zgodovinopisni literaturi mnogo manj podatkov. Podobno neraziskano je tudi vprašanje o tem, kaj so Francozi v 19. stoletju sploh vedeli o Slovencih, kako so videli in presoiali narodnostne razmere na slovenskih tleh in kako ocenjevali moč in pomen slovenskega narodnega gibanja v habsburški monarhiji. Ta razprava je tako prvi poizkus predstavitve pisanja francoske strokovne publicistike, francoskega časopisja in francoskih diplomatskih poročevalcev o Slovencih v času od tridesetih let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. Pri tem verjetno ni treba posebej poudarjati, da povzroča ukvarjanje s temo precejšnje težave: francosko zunanjo politiko in diplomacijo so pač zanimali predvsem »večji« in »militantnejši« narodi, ki so bili v njenih očeh dejanski ali potencialni dejavnik destabilizacije v Avstriji, Rusiji, Turčiji in na Balkanu. Slovenci so bili za francoske politične vrhove in časopisje v tem pogledu vse do konca 19. stoletja očitno prilično nezanimivi. Še največ pozornosti so jim posvečali posamezni, sprva še oblikujoči se strokovnjaki za slovanski svet. O njihovih pogledih in videnjih bo zato v tem članku tudi največ govora.

I:

Znano je, da se je v času julijske monarhije v Franciji povečalo zanimanje za narodnostna gibanja slovanskih in drugih narodov v Vzhodni Evropi in na Balkanu, pri čemer se je francoska diplomacija tesno povezala s poljsko emigracijo. Poročevalci in agenti kneza Adama Czartoryskega so postali za francosko zunanjo politiko eden najpomembnejših virov informacij o razmerah v Turčiji in na evropskem Vzhodu, Francija pa je aktivno podprla njihovo dejavnost in poljske načrte, ki so težili k slabitvi Turčije, po letu 1846 tudi preureditvi Avstrije, hkrati pa spodbujali težnje balkanskih narodov po neodvisnosti in nacionalni samostojnosti. Aktivnost poljske emigracije je podrobno prikazana v zgodovinopisni literaturi. S slovenskega vidika — in v zvezi z našo temo — lahko zato le kratko opozorimo, da so Slovenci eden redkih slovanskih narodov, s katerim agenti Adama Czartoryskega niso navezali neposrednih stikov, ki ga — čeprav so očitno večkrat potovali prek slovenskega ozemlja — v svojih poročilih niso niti posebej omenjali, niti poizkušali pritegniti v svoje načrte.¹ Med slovenskimi kulturnimi ustvarjalci je v štiridesetih letih 19. stoletja prišel v stik s poljskimi emigranti le v Zagrebu živeči in z Ljudevitom Gajem povezani Stanko Vraz, in še ta je poljske poročevalce zanimal predvsem kot slovenski pristaš ilirizma.² Tako je mogoče reči, da so Poljaki Slovence enostavno prezrli. O razlogih za takšno stališče poljske emigracije, kar se Slovencev tiče, je

¹ Pri tej ugotovitvi se opiram na dosedanje literaturo o politiki poljske emigracije na Balkanu, na svoja raziskovanja gradiva, ki ga hrani Bibliothèque polonaise v Parizu, in na informacije, ki sem jih dobil od poznavalcev politike poljske emigracije na Balkanu Jerzyja Skowroneka, Vaclava Začka in Suzanne Champonnois.

² Marcell Handelsmann, Adam Czartoryski, Tom II, Warszawa 1949, str. 125.

mogoče le ugibati. Iz v literaturi prikazanih pogledov Czartoryskega na rešitev jugoslovanskega in »ilirskega« vprašanja je razvidno, da so se njegove zamisli ureditve nacionalnih problemov in razmerij na jugu habsburške monarhije ustavljale ob zahodni ogrski meji. Czartoryski je namreč v letih pred revolucijo leta 1848 upal, da bo problem habsburških Jugoslovancev mogoče rešiti v okviru Ogrske, v sporazumu z Madžari in v skupnem »madžarsko-slovanskem« nastopu proti Dunaju. Slovenci bi ob taki rešitvi ostali na »drugi strani meje«, v avstrijskem okviru in bi bili — povezani s habsburškimi dednimi deželami v posebno celoto — upravnopolitično izločeni iz perspektivne, v mejah reformirane Ogrske nastale južnoslovanske skupnosti.³

Czartoryski torej ni računal s Slovenci in jih ni vključil v svoje načrte. Podobno ni nikakršnih podatkov, ki bi kazali, da so Slovenci v prvi polovici 19. stoletja tako ali drugače vzbudili pozornost francoske diplomacije in francoske javnosti. Zlasti slednja se ni — kot ugotavlja Ernst Birke — nikoli posebej zanimala za slovanski svet in je bila o razmerah v Vzhodni Evropi in na Balkanu tudi razmeroma slabo obveščena.⁴ Celo v času Ilirskih provinc so vodilni francoski časniki dokaj skopo poročali o razmerah v zasedenih pokrajinah, se omejevali na gospodarske, vojaške, politične in družabne vesti in le izjemoma in mimogrede omenjali večinsko slovansko etnično sestavo prebivalstva. V prikazu Ilirskih provinc, ki je pod naslovom »Aperçu des résultats géographiques du Traité de Vienne« (»Pregled ozemeljskih posledic dunajskega sporazuma«) izšel leta 1809 v pariškem »Journal de l'Empire«, je njegov avtor Malte Brun opozarjal na naravne znamenitosti (les merveilles) Kranjske: Cerkljansko jezero, postojnske jame (v množini) in živosrebrni rudnik v Idriji, navajal številčne podatke o prebivalstvu v Ilirski provinci povezanih dežel, niti z besedo pa ni omenil njihove etnične pripadnosti.⁵ Obširnejši oris Ilirskih provinc, povzet iz časopisa »La Minerve«, je izšel slabe pol leta kasneje — 20. marca 1810 — tudi v »Gazette nationale«. Njegov avtor je sicer — v nasprotju z Malte Brunovim člankom v »Journal de l'Empire« — poročal, da so prebivalci provinc v večini »des Valaques«, »des Morlaques«, »des Croates« et »d'autres peuplades Slave d'origine«, v notranjosti in na vzhodu »rude et grossier« in stoletja močno navezani na svoje običaje in svoj način življenja, toda ob tem je v isti sapi ugotavljal, da sta Kranjska in Koroška podobni Tirolski in »nemški deželi«, saj sta »organisés comme les autres provinces autrichiennes«.⁶ Etnične razmere na Balkanu in v Vzhodni Evropi so bile — ob tedaj vsesplošni nejasnosti o etnični pripadnosti posameznih balkanskih in slovanskih ljudstev — za francoske popotnike in poročevalce tudi v naslednjih desetletjih težko razrešljiva uganika. Težave, s katerimi so se še v štiridesetih letih 19. stoletja pri identifikaciji posameznih slovanskih in južnoslovanskih narodov srečevali njihovi razmeroma redki francoski simpatizerji, nazorno razkriva pisanje tedaj najuglednejše in Slovanom izrazito naklonjene francoske »Revue des Deux Mondes«,⁷ ki nedoločno in nesistematično govori o Wendih, Ilirih (v francoščini: les Illyriens),

³ M. Kukiel objavlja v svoji knjigi »Czartoryski and European Unity«, Princeton — New Jersey 1955, str. 48 zemljevid, po katerem bi se habsburška monarhija morala preurediti v tri avtonomne pokrajine: Avstrijo, Češko in Ogrsko, Poljska pa bi postala samostojno kraljestvo. Res je, da ta zemljevid zadeva predstave Czartoryskega o preureditvi habsburške monarhije in Evrope do leta 1826. Toda prav iz Kukielove knjige in druge literature hkrati ni razvidno, da bi Czartoryski kasneje, kar se habsburških dednih dežel in z njimi s Slovenci naseljenih pokrajin tiče, bistveno spreminjal svoje stališče.

⁴ Ernst Birke, Frankreich und Ostmitteleuropa im 19. Jahrhundert, Böhlau Verlag Köln—Graz 1960, str. 78.

⁵ Journal de l'Empire, 31. Octobre 1809, str. 2—3.

⁶ Gazette Nationale ou Le Moniteur Universel, 20. mars 1810, str. 316.

⁷ »Revue des Deux Mondes«, ki jo je leta 1829 ustanovil tiskar F. Buloz, je kmalu po ustanovitvi prerasla v »une revue de haute culture«, v kateri so sodelovali avtorji kot Victor Hugo, Sainte Beuve, Gustave Planche, Michel Chevalier itd. Njeno odmevnost ilustrira nagla rast abonentov, saj je imela leta 1831 le 350 stalnih naročnikov, že leta 1834 pa več kot tisoč in deset let kasneje čez dva tisoč. »Revue des Deux Mondes« je ohranila svoje prestižno mesto v francoski revijalistiki tudi v drugi polovici 19. stoletja, pri čemer je bila eden redkih francoskih časopisov, ki je pozorno in sistematično spremljal dogajanja v Vzhodni Evropi in slovanskem svetu. Gl. Histoire générale de la presse française, Tome II, Paris 1969, str. 108—109.

Uskokih, Vlahih, Hrvatih, Srbih, Bolgarih, Grkih in Albancih, pri tem pa ne zna pojasniti etničnih in kulturnozgodovinskih razlik in vezi med njimi.⁸

Predavanja Adama Mickiewicza o Slovanih in slovanskih literaturah, s katerimi je 22. decembra 1840 — ob prisotnosti izbrane publike — začela z delom slovanska katedra na Collège de France, niso bistveno prispevala k boljši francoski obveščenosti o narodnostnih in etničnih razmerah med južnimi Slovani in na Balkanu. Mickiewicz je sicer v prikazu prvotne slovanske poselitve že v prvem letu svojega štiriletnega kurza omenjal tudi Bolgare, Srbe in »Ilire« (francosko zopet »les Illyriens«, kar pa je po Mickiewiczu očitno sinonim za Hrvate, imenovane tudi »les Horvates«), vendar je nato glavno pozornost posvetil Rusom, Poljakom in Čehom, tako da so mu — kot je dejal sam — »les plus modèstes, les Slaves de Danube... du fond de la Hongrie et de l'Illyrie« celo odkrito poočitali, da jih je povsem pozabil.⁹ Kljub tem očitkom je v nadaljevanju predavanj nekoliko obširneje spregovoril le o Srbih in srbski književnosti, hkrati pa je ponovno obšel Slované v »Iliriji«. Obiskovalci predavanj znamenitega poljskega pesnika so v tem smislu prav malo izvedeli o Hrvatih, medtem ko o Slovencih niso slišali ničesar. Mickiewicz namreč Slovencev ni omenjal in le nekaj kratkih mest v njegovih predavanjih se — domnevno — nanaša na slovenski naselitveni prostor. Naj te omembe ilustrirata dva primera. Prvi: po Mickiewiczu se je eno staro slovanskih božanstev imenovalo »Tryglaw«,¹⁰ kar bi lahko pomenilo Triglav v julijskih Alpah. In drugo: med Slovani priljubljene pripovedke o »vampirjih« naj bi bile doma v dolini Donave — med drugim na Kranjskem.¹¹

Slovence je tako Francozom »odkril« šele Mickiewiczov naslednik na slovanski stolici na Collège de France Cyprien Robert. Robert je bil — kot je znano — navdušen slavofil, prepričan v posebno poslanstvo prebujajočih se slovanskih narodov in njihovo sposobnost, da stari Evropi vrnejo »la force régénatrice«, ki je »evropski Zahod... očitno ne more več iztisniti iz svojih žil«.¹² Na oblikovanje njegovih pogledov na slovanski svet, na Vzhodno Evropo in na Balkan sta na eni strani vplivala Mickiewicz in Czartoryski, na drugi pa so jih zaznamovale Šafaříkove, Kollarjeve in Gajeve ideje. Gaja je Robert spoznal ob svojem obisku v Zagrebu oktobra 1843¹³ in vodja »ilirskega gibanja« je nanj napravil izredno močan vtis, saj je bil v njegovih očeh osrednja osebnost političnega življenja med južnimi Slovani. Po Robertovem mnenju so Gajeve prizadevanja po »l'unité de langage« »des Slaves de l'Illyricum« odpirala »široko pot k njihovi socialni enotnosti« (»l'unité sociale«), obe pa naj bi bili eden najpomembnejših predpogojev za učinkovit južnoslovanski odpor turški nadvladi na vzhodu in nemško-avstrijski na zahodu.¹⁴

Toda »ilirske« težnje po večji enotnosti bi pri tem ne smele voditi k medsebojnemu izključevanju (»à l'esprit d'exclusion«) kot ga je razkrivalo slovansko-madžarsko nasprotje. Robertove predstave o ureditvi nacionalnih razmer na Balkanu in uresničitvi zahtev balkanskih narodov po svobodi in neodvisnosti

⁸ Značilen primer takšnega pisanja je članek E. de Cazalès, *Études historiques et politiques sur l'Allemagne*, objavljen v *Revue des Deux Mondes* 1839, 2e partie, str. 792, ki poroča, da je na Stajerskem »le quart des habitants slaves«. Že na Kranjskem in Koroškem pa naj bi živeli »des Slaves orientaux«: Wendes, Illyriens, Morlaques etc.

⁹ Les Slaves, Cours professé au Collège de France par Adam Mickiewicz, Tome II, Paris 1849, str. 300.

¹⁰ Isto, Tome I, Paris 1849, str. 81.

¹¹ Prav tam, str. 203.

¹² Cyprien Robert, *Le Monde Slave, Son passé, son état présent et son avenir*, Tome I, Paris 1852, str. 1—2. O Robertovem življenju je razmeroma malo znanega. Iz njegovega pisanja in dela je razvidno, da je bil v tesnih stikih s poljsko emigracijo, saj se je s svojimi pogledi navezoval tako na Mickiewicza kot Czartoryskega. Kljub temu je del poljskih emigrantov smatral, da je imenovanje francoskega slavnika za Mickiewiczvega naslednika »nesreča za vse slovanstvo«. Po Birkeju te sodbe Robertu nikakor niso bile pravične, saj kaže vse Robertovo delo sistematično in širokogradno zanimanje za slovansko jezikoslovje, kulturo in zgodovino. Leta 1857 je Robert brez sledu izginil iz Pariza in na stolici za slovanske jezike na Collège de France ga je nasledil Aleksander Chodzko. E. Birke, nav. delo, str. 81—83.

¹³ E. Birke, nav. delo, str. 86.

¹⁴ Cyprien Robert, *Le Monde Gréco-Slave*, *Revue des Deux Mondes* 1844, Bd. 4, str. 445—446.

— kot jih je razložil že leta 1844 v svojem članku, objavljenem pod naslovom »Le Monde Gréco-Slave« v »Revue des Deux Mondes« — so bile precej fantastične. Zvest svojim poljskim učiteljem je Slované pozival k sporazumu z Madžari in ugotavljal, da lahko »nationalité illyrienne«, ki ji »je usojeno, da bo zamenjala nemški narod v vrhu avstrijskega cesarstva« (dobesedno: ki je »destinée à remplacer la race allemande à la tête de l'empire d'Autriche«), le v skupnem boju z Madžari proti Nemcem doseže zaželjeno osvoboditev. Podobno bi se morali Srbi v boju proti Turčiji povezati z Bolgari in Grki in z obema zvezama, ogrsko-ilirsko zvezo na Zahodu in srbsko-bolgarsko na Vzhodu, bi na Balkanu nastala nova, od Trsta in Koroške do Črnega morja segajoča večnarodna skupnost, ki bi vsem vključenim narodom uresničila njihovo željo po samostojnosti.¹⁵ Ta skupnost naj bi bila po Robertu med drugim tudi v francoskem interesu, saj bi se po njegovih pričakovanjih oprla na Francijo in hkrati Franciji omogočila uveljavitev njenega vpliva na Balkanu.

Iz povedanega je razvidno, da so imeli v Robertovih načrtih »les Illyriens« ali »les Iougo-Slaves« — kot jih je imenoval — posebno pomembno mesto. V svojih člankih jih je predstavljal kot najstarejšega med štirimi slovanskimi narodi (»des quatre nationalités slaves« — torej starejšega od Rusov, Poljakov in Čehov), saj je — podobno kot pred njim Mickiewicz — pritrjeval tezi o njihovi avtohtonosti in trdil, da je treba skupno zibelko »de la race slave et de la race hellénique« iskati »au fond des vallées albanaises«.¹⁶ Ob tem je, kljub prepričanju, da so »les Illyriens« ali »les Iougo-Slaves« v bistvu en sam narod z enim samim jezikom, že leta 1844, po povratku iz Zagreba in Beograda tudi opozarjal, da je ta narod sestavljen iz treh ljudstev, treh vej in da govori tri različne »dialekte«, tri »variétés de la même langue«. Najštevilnejši med temi tremi ljudstvi in hkrati najbolj »nadarjeni« (»les mieux doués«) naj bi bili Srbi, ki naj bi bili na delu svojega ozemlja — pod princem svoje krvi, ki so ga sami izbrali — že povsem neodvisni. Mnogo manj številni — po Robertu naj bi jih ne bilo več kot 800 tisoč — naj bi bili »skoraj povsem svobodni« Hrvati, glavni pobudniki »ilirskega gibanja« in tako »l'avant-garde avouée d'un corps de bataille formé par des millions d'hommes«. V najtežjem položaju, celo »une population asservie« pa naj bi bili »les Ilires« ali »Slovents«, ki — »placés immédiatement sous la police autrichienne« — »ne peuvent se mouvoir ni s'exprimer aussi librement que les Croates«, saj nimajo njihovi podobne avtonomije. Robert je v tej zvezi omenil, da je Slovencev milijon 200 tisoč, in — vse kaže kot prvi med francoskimi »slavofili« — natančneje opredelil slovenski naseljitveni prostor. Poročal je, da žive Slovenci v Istri, na vsem Kranjskem in na ogrskem Primorju (sic!), hkrati pa »sous le nom de Vendes ou Venedes, remplissent les environs de Venise et de Trieste, une partie de Frioul, de la Carinthie et de la Styrie«.¹⁷

Cyprien Robert je Slovence omenjal še večkrat, v člankih, objavljenih v drugi polovici štiridesetih in v prvi polovici petdesetih let, toda njegovo glavno zanimanje je, kar se južnih Slovanov tiče, tudi vnaprej veljalo Hrvatom. V časopisu »La Pologne«, ki ga je izdajal in urejal v letih 1848/49, se je tako razmeroma obširno razpisal o nemirnih dogodkih na Hrvaškem in Ogrskem, niti z besedo pa se ni dotaknil razmer v slovenskih deželah in tedaj prvič jasno in glasno izraženih slovenskih narodnopolitičnih zahtev. Njegovo navdušenje nad Hrvati in ilirizmom je začelo usihati šele po porazu revolucije na Ogrskem leta 1849, ki je pomenil zanj veliko razočaranje. Leta 1852 je v tem smislu že odkrito podvomil v Gaja in ob naštevanju njegovih zaslug ugotovil, da gre za »enigmatično osebnost, o kateri vedo »les Iougo-Slaves« povedati tako mnogo dobrega kot slabega«. Pri tem je — kot dokaj prepričljive — povzel domneve

¹⁵ Ibidem, str. 446—448.

¹⁶ Ibidem, str. 442—443.

¹⁷ Ibidem, str. 444.

o proavstrijski usmeritvi ilirizma, ki naj bi razkrile, da je bil Gajev ilirizem rezultat avstrijskih političnih kombinacij (*«le fruit d'une combinaison autrichienne»*), obenem pa je svojo pozornost preusmeril k Srbom (*les «Illyro-Serbes»*), ki so bili — po njegovem mnenju — novo upanje Slovanov.¹⁸

Slovenci so tudi zdaj ostali odrinjeni ob rob Robertovega zanimanja. Robert je med slovenskimi kulturnimi ustvarjalci tedanje dobe podobno kot poljski agent Adam Czartoryskega poznal le Stanka Vraza. V članku, v katerem se je spraševal o naselitvi in izvoru Slovencev in v katerem je kot močno verjetni pritegnil tezi, da so *«les Slovènes actuels de Carniole et de Carinthie le fruit d'une fusion des Gaulois et des Vendes, accomplie des avant l'ère chrétienne»*, je poleg tega omenjal freisinške »rokopise« in Jerneja Kopitarja. V tej zvezi je tudi ugotovil, da je bil slovenski dialekt »že precej stoletij pred hrvaškim na ravni pisanega jezika«, da pa je bilo »slovensko ljudstvo« z nemško osvojitvijo »že zgodaj izolirano in nasilno ločeno od ostalih vej ilirskega naroda«, kar je usodno vplivalo na njegov kasnejši razvoj.¹⁹ Robert je Slovence presojal s simpatijami, ni pa imel posebnega zaupanja v njihovo vitalnost in njihovo sposobnost za samostojno življenje. To je tudi odkrito povedal, ko je zapisal, da so Slovenci »najbolj ponemčeni med vsemi avstrijskimi Slovani« (*«les plus germanisés de tous les Slaves d'Autriche»*) in da je tako rekoč njihova sreča, da jih v njihovi oslabeledosti (*«dans leur défaillance»*) podpirajo njihovi »bratje in sosedje, bojeviti Hrvati...«²⁰ Toda ob tem je že leta 1845 opozarjal, da bo načrtovana železnica Dunaj—Trst tudi Slovanom v pokrajinah, skozi katere bo tekla, neizogibno prinesla »novo življenje«. Očitno razširjeno prepričanje, da se Avstrija in Nemčija ne bosta nikoli odpovedali Trstu, ki je njun »edini izhod na Sredozemlje«, je bilo po Robertovem mnenju brez prave osnove, saj naj bi bilo malo verjetno, da bi zaradi tega »prišlo do vojne«. Bolj verjetno naj bi bilo, da se bo »dunajska vlada« slej ali prej odločila, da vse tisto, česar jim ne more iztrgati, prijateljsko deli s Slovani in da bo »tistim nemškimi ljudstvom, ki so naseljena na področjih med Trstom in Dunajem priznala svoboščine, ki jih bodo lahko zadovoljile...«²¹

Leta 1845, torej dve leti za Robertom, je obiskal Zagreb tudi drugi francoski popotnik, kasnejši diplomat Hippolyte Desprez. Desprez je svoje popotne vtise in svoja srečanja v Zagrebu že leta 1847 popisal v *«Revue des Deux Mondes»*, nato pa je v vrsti člankov, objavljenih v letih 1848—50, še večkrat podrobno obravnaval razmere na Balkanu in v Srednji Evropi. Z vidika naše teme se zdi zanimivo, da v nasprotju z Robertom ni omenjal Slovencev, čeprav je leta 1845, na poti v Zagreb, potoval preko Kranjske in Koroške in — kot je zapisal — tod tudi prisluhnil »prvim zvokom ilirskega jezika, v teh dveh pokrajinah še pomešanim z manj harmoničnimi zvoki germanskega jezika.«²² Prebivalci slovenskih dežel so na Desprezovi etnični sliki Ilirije nastopali kot *«les populations styriennes, carniolaises, et carinthiennes»* in po njegovem mnenju — v primerjavi s Srbi in zlasti Hrvati kot glavnimi protagonisti ilirizma — očitno niso zaslužili posebne pozornosti. Po Desprezu hkrati med prebivalci slovenskih dežel in Hrvati ni bilo omembe vrednih jezikovnih razlik. Vsi naj bi govorili *«l'ilyrien»* in to naj bi bil tudi jezik leta 1811 v Ljubljani izdane slovnice, v uvodu v katero je Desprezu kot vse kaže neznani avtor v pravi *«ode pindarique»* proglašal *«francoskega cesarja»* (Napoleona) za *«le régénéateur futur*

¹⁸ Cyprien Robert, *Les Quatres Littératures Slaves*, *Revue des Deux Mondes* 1852, Bd. 4, str. 1141—1146.

¹⁹ Cyprien Robert, v op. 11 nav. delo, Tome II, str. 129—131.

²⁰ Ibidem, Tome I, str. 356.

²¹ Cyprien Robert, *Le Monde Gréco-Slave, Les diètes de 1844 dans l'Europe orientale*, *Revue des Deux Mondes* 1845, Bd. 3, str. 662—663.

²² Hippolyte Desprez, *Souvenirs de l'Europe Orientale, La Grande Illyrie et le mouvement Illyrien*, *Revue des Deux Mondes* 1847, Bd. 1, str. 1015. Objavljeno tudi v: H. Desprez et le mouvement Illyrien en Croatie, *Annales de l'Institut Français à Zagreb* IV/1940, str. 85—86.

de la grande nation illyrienne«.²³ Kot je znano, je bil avtor slovnice in »ode« slovenski pesnik Valentin Vodnik.

Leta 1848 je francosko časopisje, če sodimo po pisanju »Journal des Débats«, razmeroma pozorno spremljalo dogodke v habsburški monarhiji. Med južnoslovanski narodi monarhije so bili v ospredju pozornosti zopet Hrvati, nekajkrat je stekla beseda tudi o vojvodinskih Srbih, medtem ko so Slovenci tudi tokrat ostali v ozadju, saj jih francoski dopisniki in poročevalci tako rekoč niso opazili.

II.

Louis Leger, po mnenju mnogih občudovalcev in sodobnikov »najstarejši in najzvestejši prijatelj Slovanov« na evropskem Zahodu,²⁴ je v svoji leta 1905 izdani avtobiografiji med drugim zapisal, da si človek, ki ni živel v času drugega cesarstva, enostavno ne more predstavljati vpliva poljske emigracije na tedanje francosko javnost. Poljaki so — posebej po neuspeli vstaji leta 1863 — storili vse, da bi okrepili protirusko razpoloženje v francoskem javnem mnenju in politiki, hkrati pa so posamezne slovanske, srednjeevropske in balkanske narode ocenjevali in prikazovali predvsem na osnovi njihovega razmerja do Rusov in Rusije. Svojevrsten višek tovrstnih poljskih prizadevanj je bil — po Legerju — odločen poljski napad na vse, ki so se leta 1867 udeležili vseslovanskega srečanja in etnografske razstave v Moskvi, med drugim na Čehe in Hrvate.²⁵

Francoska diplomacija in tisk pa seveda razmer v Srednji Evropi in na Balkanu nista presojala le skozi ponujena poljska očala. Tako kot v prvi, so bila francoska gledanja na Vzhodno in Srednjo Evropo, na Balkan in na Slovane tudi v drugi polovici 19. stoletja na eni strani izraz francoske vzhodne politike in njene želje po utrditvi francoskih interesov na evropskem in bližnjem Vzhodu, na drugi francosko nemških nasprotij in konfliktov. Del francoske publicistike in časopisja je v tem smislu vztrajno opozarjal, da imajo Slovani in Francozi v Nemcih skupnega sovražnika in da mora zato Francija pokazati več zanimanja in razumevanja naj bo za Slovane sploh, naj bo posebej za Slovane habsburške monarhije.²⁶ Toda ta del je — kot je znano — ostal v manjšini. Za francoske politične vrhove in večino francoskega javnega mnenja je bila namreč stabilna Avstrija — po letu 1867 Avstroogrška — tudi v drugi polovici 19. stoletja eden temeljev evropskega ravnotežja, njeno notranjo stabilnost pa naj bi pri tem zagotavljalo zlasti soglasje med njenima vladajočima narodoma: med Nemci in Madžari.

Francoski tisk tako tudi po letu 1861, ko je prišlo do obnovitve političnega življenja v habsburški monarhiji, ni bil posebno naklonjen zahtevam avstrijskih Slovanov. Zamisli o federalizaciji Avstrije je — po navedbah v literaturi sodeč — podprlo le nekaj konzervativnih časopisov, medtem ko so se najvidnejši francoski slovanofili in poznavalci srednje in vzhodne Evrope tudi vnaprej zbirali ob »Revue des Deux Mondes«. Slednja se je leta 1869 s člankom Saint René Taillandierja, ki je že dve leti prej odločno zavrnil poljski napad na udeležence etnografske razstave v Moskvi, opredelila za (češko) stališče »l'Autriche sera une fédération ou bien il n'y aura plus d'Autriche«, ²⁷ hkrati pa je v času od za-

²³ Les peuples de l'Autriche et de la Turquie, Histoire contemporaine des Illyriens, des Magyars, des Romains et des Polonais par Hippolyte Desprez, Tome I, Paris 1850, str. 23.

²⁴ E. Birke, nav. delo, str. 263. Leger, ki je študiral pri Aleksandru Chodzku, nasledniku Cypriena Roberta na Collège de France — kot pravi v svojih »Spominih« — svojega zanimanja za Slovane vse od začetka ni želel omejiti na Poljake. Tako je že v šestdesetih letih navezal stike s Čehi in obiskal Prago, ob razstavi v Parizu leta 1867 pa se je v francoski prestolnici sestel z Riegerjem, Palackim, Pražakom, Račkim in Strossmayerjem. Istega leta je nato na Strossmayerjevo povabilo obiskal Zagreb in Đakovo. L. Leger, Souvenirs d'un slavophile, Paris 1905, str. 26—37, 56 sl.

²⁵ Prav tam, 24—27, 56.

²⁶ La France et les Slaves du Sud, Bayonne. Anonimna publikacija nima datacije; z roko pripisana letnica 1855 na izvodu, ki ga hrani Bibliothèque nationale v Parizu, pa je nedvomno napačna, saj obširno in dobro obveščeno besedilo govori o l'Autriche-Hongrie. Besedilo je torej nedvomno nastalo po dualistični preureditvi monarhije 1867.

²⁷ Saint-René Taillandier, L'Autriche et la Bohême en 1869, Revue des Deux Mondes 1869, Bd. 3, str. 513—544.

četka šestdesetih let nekajkrat predstavila nacionalne razmere v podonavski monarhiji in opozorila na povezovalne politične težnje med južnimi Slovani. Slovenci so v teh sestavkih praviloma omenjeni mimogrede, sprva še kot »les Ilires«, nato dosledneje kot »les Slovenes«, pri čemer so v glavnem točno našteje avstrijske pokrajine, v katerih živijo. Iz pisanja je tudi jasno, da si podobno kot drugi avstrijski narodi žele večje samostojnosti, čeprav naletimo na ugotovitev, da Avstriji niso nevarni, saj le posnemajo Čehe.²⁸ Toda to je že vse. Francija Napoleona III. je slabo poznala slovanski svet, majhni narodi kot so bili Slovenci, pa so bili zanj sploh velika neznanka. Slovenci niso bili v francoskem tisku in francoski javnosti deležni bistveno večje pozornosti niti v desetletjih, ki so sledili padcu drugega cesarstva, in Louis Leger je leta 1884 zapisal, da spadajo po vsej verjetnosti med »les plus ignorés... parmi les peuples slaves de la monarchie austro-hongroise...«.²⁹

Tako je bil prav Legerjev prihod na slovansko stolico na Collège de France leta 1869 ne le s širšega slovanskega temveč tudi ožjega slovenskega vidika izjemno pomemben dogodek. Leger je namreč že v nastopnem predavanju o »Južnih Slovanih in njihovi civilizaciji«, s katerim je začel 10. decembra 1869 svoje »Cours de littératures slaves« obširno spregovoril tudi o slovenski književnosti in opozoril na njene glavne razvojne faze: na njene začetke v času reformacije, na prekinitev slovenskega književnega dela v času protireformacije in sežig knjig v Ljubljani leta 1616 in nato na ponovno oživitev slovenske književne dejavnosti v času Jožefa II., ko naj bi — kot je dejal — slovenska književnost že »étend son cercle d'action et commence à disputer le terrain à l'Allemand«.³⁰ Med posameznimi ustvarjalci in njihovimi deli se je kratko ustavil pri Adamu Bohoriču in njegovih slovnici, ki naj bi bila »le premier essai de panslavisme grammatical«; ne da bi imenoval njegovega avtorja, je omenil slovenski prevod »Figarove svatbe« in se končno zadržal pri Vodniku, ki je bil zanj ne le začetnik slovenskega časnikarstva, temveč tudi »največji slovenski pesnik«. To trditve je ilustriral z Ilirijo oživljeno in v svojem komentarju ugotovil, da je »tako ob koncu preteklega stoletja (sic!) pesnik ponižnega slovanskega plemena (le poète d'une humble tribu slave) začrtal Franciji program resnično pravilne in koristne vzhodne politike«, ki mu Francija na žalost ni sledila.³¹ Toda tudi odhod Francozov in avstrijska restavracija leta 1815 po Legerju nista mogla več zaustaviti »zagona«, ki ga je spodbudilo Vodnikovo delo. Njegov organ in glasnik je najprej postal leta 1843 v Ljubljani ustanovljeni časopis »Novice«, temu pa so kasneje sledili slovenski časopisi v Celovcu, Mariboru³² in Trstu. Najnovejši dokaz slovenske življenjske volje naj bi bila leta 1863 nastala Matica slovenska v Ljubljani, »književno društvo, ki je že izdalo pomembne publikacije«, obenem pa naj bi to voljo razkrivala tudi slovenska literatura, ki naj bi med drugim neprekinjeno vlivala »obnavljajočo se moč srbo-hrvatski književnosti«, s katero se bo — kot ji je bržčas usojeno — tudi »združila nekega dne«.³³

Leger je bil torej prvi francoski strokovnjak za slovanski svet, ki je izčrpnje spregovoril o Slovencih in francoski javnosti v glavnih potezah predstavil slovenski narodni in kulturni razvoj. O slovenski sposobnosti za samostojno narodno življenje sicer še sredi sedemdesetih let ni bil povsem prepričan, saj je menil, da bodo Slovenci »vu leur petit nombre, absorbés par l'Allemagne ou par l'élément serbo croate, qui est le véritable noyau constitutif des Slaves du Sud«,³⁴ toda ob tem je stalno širil in dopolnjeval slovenski zgodovini in slo-

²⁸ L. Buloz (H. Desprez), *L'Autriche en 1867 et son rôle dans l'Europe orientale depuis son exclusion de la Confédération Germanique*, Revue des Deux Mondes 1867, Bd. 3, str. 969.

²⁹ Louis Leger, *La Save, le Danube et le Balkan*, Paris 1884, str. 1–2.

³⁰ *Les Slaves du Sud et leur civilisation* par Louis Leger, extrait de la Revue Moderne, Paris 1869, str. 11.

³¹ *Ibidem*, str. 13.

³² Leger je imena — z izjemo Trsta — pisal dvojezično, nemško in slovensko, pri čemer je Ljubljano zapisal kot Lublania, Maribor pa kot Mariborg.

³³ Isto kot v op. 31.

³⁴ Louis Leger, *Études Slaves, Voyages et littératures*, Paris 1875, str. 236.

venskemu političnemu gibanju namenjena poglavja svoje Zgodovine Avstrogrške, ki je izšla prvič leta 1879 in doživela leta 1907 že peto izdajo.³⁵ Na njenih straneh je bilo mogoče najti bržčas najkvalitetnejšo pred prvo svetovno vojno v Franciji objavljeno informacijo o Slovencih, ki ni govorila le o poselitvi Slovencev in njihovem številu, temveč je francoskega bralca seznanjala tudi z zgodnjo slovensko zgodovino, s slovensko kmečko upornostjo in kmečkim bojem za »staro pravdo« v 16. stoletju,³⁶ s Primožem Trubarjem, Valentinom Vodnikom in Stankom Vrazom, v kratkih beležkah celo z imeni Franceta Prešerna, Jovana Vesela Koseskega in Janeza Bleiweisa. Legerju seveda pri tem nikakor ne kaže zameriti, da je izenačeval Koseskega s Prešernom, za oba pa trdil, da sta »les dignes successeur de Vodnik«. Pomembneje se zdi, da je že v prvi izdaji svoje avstrogrške zgodovine leta 1878 razmeroma natančno prikazal tudi slovensko politično gibanje od obnovitve ustavnega življenja v monarhiji leta 1861 dalje, omenjal, da se »à l'extrémité occidentale de la monarchie, les Sloènes dans de nombreux meetings«, po češkem zgledu imenovanih »tabori«, zavzemajo za »oblikovanje kraljestva Slovenije ali Ilirije«, ³⁷ hkrati pa v vsaki izdaji z novimi podatki izpopolnjeval sliko slovenskih političnih zahtev in nastopov v dunajskem državnem zboru. Kar se virov in informatorjev za slovensko zgodovino tiče, se je Leger v navedbah literature skliceval na Janeza Trdino, Janeza Vajkarda Valvazorja, Ignaca Orožna in leta 1866 v Ljubljani izdano spomenico ob šestletnici habsburške vlade v slovenskih deželah.³⁸

Poleti leta 1882 je Leger drugič obiskal južne Slované in ob tej priložnosti potoval tudi skozi Kranjsko in Ljubljano. Svoje popotne vtise je strnil v knjigi »La Save, le Danube et le Balkan«, v kateri je Slovence med drugim označil kot »une nation peu commerçante«, mais »très catholique«, v isti sapi »sincièrement attachée à la dynastie«, a vendar polni »d'énergie morale pour résister aux tentatives d'assimilation de l'élément germanique«. Že v uvodu v svoj popotni zapis je poudaril, da k »Slovencem ni prišel kot turist-novinec«, saj je poznal slovenski jezik in književnost, »starejšo in novejšo slovensko zgodovino«, hkrati pa je trdno zaupal v »njihovo prihodnost«. Slovenci sicer vsled svojega skromnega števila (milijon tristotisoč) in svoje ne posebno bogate zgodovine ne vzbujajo posebne pozornosti, je ugotavljal, toda »ils existent... et ils ont même la vie fort dure«. ³⁹ Upravno razdeljeni v različne pokrajine se lahko srečujejo le na dveh ravneh: na politični, v dunajskem državnem zboru, kjer so njihovi poslanci enotna in solidarna politična skupina, in na ravni »narodne književnosti«, ki prav tako brez težav premaguje pokrajinske meje.⁴⁰

Leger je na Kranjsko pripotoval z Zahoda, preko Trbiža, kjer se je povzpел na vlak proti Ljubljani. Na poti po dolini Save, te »izrazito slovanske reke«, so ga prevzeli gorski vrhovi s Triglavom na čelu, gričevje s cerkvami in kapelami, pa tudi prvi znaki dvojezičnosti z dvojezičnimi postajnimi napisi. Ljubljana sama nanj — nasprotno — ni napravila posebnega vtisa, saj naj bi bila kraj brez posebnih znamenitosti in zgodovine, »calme et comme on dit en allemand d'un mot intraduisible, gutmütlich«. Toda zato se mu je tembolj vtisnilo v spomin zaneseno vzdušje, ki je spremljalo slovensko zmago na volitvah v ljubljanski mestni svet leta 1882. Leger je ob obisku v Ljubljani vprašanju slovenske »Gleichberechtigung« z Nemci (kot se je izrazil) sploh posvetil veliko pozornosti. Med drugim se je udeležil razprave na sodišču, se podrobno poučil o jezikovni politiki in uporabi slovenskega jezika v šolstvu, se v deželnem muzeju sešel s Karlom Dežmanom, hkrati pa obiskal pomembnejše slovenske kul-

³⁵ Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu'à l'année 1878 par Louis Leger, Paris 1879. Histoire de l'Autriche-Hongrie depuis les origines jusqu'à l'année 1894, 5e édition revue et complétée, Paris 1907.

³⁶ Leger je »staro pravdo« zapisal v slovenščini in pojem prevedel kot »l'ancien droit«. Histoire de l'Autriche-Hongrie... Paris 1879, str. 246.

³⁷ Prav tam, str. 486, 566.

³⁸ Prav tam, str. 645.

³⁹ L. Leger, La Save, le Danube et le Balkan..., Uvod in str. 1–3.

⁴⁰ Prav tam.

turne ustanove. Njegovi vodniki so bili »ciceroni aimables et intelligents«: advokat Valentin Zarnik, gimnazijski profesor Maks Pleteršnik, državnozborni poslanec Josip Vošnjak, »le joupain ou maire de la ville, un patriote très slave malgré son origine italienne« Peter Grasselli in urednik Slovenskega Naroda Ivan Železnikar.⁴¹

Slika, ki si jo je ustvaril, je očitno preseгла njegova pričakovanja, saj je z neprikritim navdušenjem popisoval po njegovem mnenju pestro in raznoliko slovensko izdajateljsko in kulturno dejavnost in pripisoval šibkost slovenskega političnega gibanja — v primerjavi z gibanji med Čehi in Poljaki — administrativni razcepljenosti Slovencev v različne avstrijske pokrajine. Slovenci so bili po njegovem mnenju ob nemški nepripravljenosti na sporazum s Slovani še »loin de posséder toutes les libértés auxquelles la Constitution donne droit«, čeprav ob »l'évolution fédéraliste«, ki jo je uresničevala Taaffejeva vlada, »commencent à jouer un rôle sérieux«. Leger je kljub temu, da je opozarjal na uporabo slovenščine na sodiščih in upravnih organih, opazil, da je dvojezična praksa v marsičem odvisna od dobre volje in jezikovne usposobljenosti uradništva, in tako ugotavljal, da bi se moral Taaffe, če bi hotel Nemce prisiliti k spoštovanju 19. člena ustave, zateči k »mesures de vigueur«. ⁴² Toda takšna politika bi — po njegovem prepričanju — avstrijske Nemce spodbudila, da bi se obrnili po pomoč k Nemcem v nemškem cesarstvu, zaradi česar je bolje popreti in sem in tja dozdevno zatisniti oči.

Leger je v svojem potopisnem zapisu podrobno orisal razmere v kranjskem šolstvu, kulturi in poudaril pomen »neodvisnega« slovenskega časopisja za slovensko narodno politično življenje. Samo v Ljubljani je naštel deset slovenskih časopisov in nato še deset v drugih mestih od Trsta do Celovca, hkrati pa je opozoril na izdajateljsko dejavnost Slovenske matice in Družbe svetega Mohorja. Poseben vtis pa so seveda nanj napravili »des bons souvenirs«, ki so jih med Slovenci pustile Ilirske province. Sam je v svojih predhodnih delih sicer že opozarjal na spodbudne vplive francoske vlade v začetku 19. stoletja na slovensko narodno gibanje, toda antipatije do Nemcev in simpatije za Francijo, ki so mu jih po vrsti izražali slovenski politiki, so ga vseeno presenetile. Že ob njegovem obisku v »čitalnici« neposredno pred francoskim državnim praznikom 14. julija so prisotni nazdravili Franciji, mestu Parizu in prijateljstvu dveh »latinskih in slovanskih narodov«, ki jih oba ogroža isti — skupni — sovražnik, še bolj slavnostno pa je bilo ob sprejemu v mestni hiši 13. julija 1882, ko je župan Grasselli dvignil kozarec v čast napada na Bastillo in francoske vlade na slovenskih tleh, saj naj bi slednja, čeprav jo je vzpostavil tiran, »prinesla s seboj tudi vse dobre revolucije«. Med govorniki, ki so glasno izražali simpatije za Francijo in se odločno odklonilno opredeljevali do nemštva, je Leger posebej omenil Josipa Vošnjaka, ki naj bi med drugim dejal, da Nemcu ni dovolj, da živi svoboden doma, temveč se želi — nasprotno — nastaniti tudi pri drugih. Tako zahteva »našo zemljo«, hoče »nam« vsiliti »svoj jezik« in svoje navade. »Kdaj je kdo videl, da bi se Nemci vojskovali za idejo, zato, da bi osvobodili zasluženo ljudstvo, ne da bi pri tem kaj zahtevali od njega — kot je to pred nedavnim storila Francija ob osvobajanju Italije in kot je to storila Rusija, ko je naše bolgarske brate iztrgala iz muslimanskega jarma, —« ⁴³ se je spraševal Vošnjak v nagovoru francoskemu obiskovalcu in le-ta je njegovo zdravico ocenil za »une improvisation vraiment éloquante«. Leger je torej v svojem popisu obiska v Ljubljani Slovence predstavil francoskemu bralcu ne le kot majhen, a vitalen narod, ki lahko upa na svojo prihodnost, temveč tudi kot odkrite francoske prijatelje, ki jih s Francijo povezujejo skupni interesi, skupen nasprotnik in tesne zgodovinske vezi.

⁴¹ Prav tam, str. 8–9.

⁴² Taaffe je bil v Legerjevih očeh »chef conciliant et libéral du cabinet cisleithan«. Prav tam, str. 10.

⁴³ Prav tam, str. 22–24.

Zdi pa se, da Legerjeva prizadevanja po seznanjanju francoske javnosti s slovanskim svetom in spodbujanju zanimanja francoske zunanje politike tudi za manjše slovanske narode, vsaj kar se Slovencev tiče, niso imela posebnega uspeha. Zanimanje za slovanski svet in Avstroogrsko je tudi vnaprej ostalo predvsem domena strokovnjakov. V raznih francoskih priročnikih, ki so izšli pred prvo svetovno vojno in obravnavali nacionalne probleme v habsburški monarhiji, je tako lahko zainteresirani bralec našel podatke o vseh narodih monarhije, tudi o Slovencih in se v glavnih potezah seznanil z njihovim družbenim in gospodarskim razvojem. Značilen primer tovrstne strokovne literature, ki se deloma opira na Legerja, je knjiga Andréja Chéradama: »L'Empire et la Question de l'Autriche«, ki je izšla leta 1906 in predstavlja Slovence kot pristaše federalizacije Avstrije v skladu z idejami Palackega.⁴⁴ Pisanje francoskih dnevnikov o nacionalnih odnosih v habsburški monarhiji in razmerah med južnimi Slovani v zadnjih desetletjih 19. stoletja bo sicer, kar zadeva Slovence, še treba natančneje pregledati, že v »Journal des Débats« in »Revue des Deux Mondes« v devetdesetih letih objavljeni članki pa razkrivajo, da so bili Slovenci, kljub povečanemu zanimanju francoske javnosti za notranja nasprotja v Avstroogrski, tudi vnaprej potisnjeni ob rob njene pozornosti. Redke omembe Slovencev in slovenskih dežel ostajajo omejene na osnovne podatke o njihovem številu in poselitvi, njihovi jugoslovanski usmeritvi in povezanosti njihove politike v dunajskem parlamentu s češko, medtem ko o slovenskih kulturnih in narodno-političnih uspehih — kot jih je videl Leger — ne steče beseda. Vtis je, da so informacije o Slovencih v francoskem tisku ob koncu 19. stoletja ne le bistveno siromašnejše kot informacije o velikih slovanskih narodih, Poljaki in Čehi, Srbi in Hrvatih, temveč celo skromnejše kot informacije o Slovaki in Ukrajincih.

III.

»Že nekaj časa poročajo iz pokrajin, ki jih naseljujejo Slovenci, o simptomih gibanja, ki vzbuja pri vladi resne strahove«, je 22. julija 1898 v dopisu z naslovom »Agitation nationaliste dans les régions Slovènes de l'Autriche« poročala francoska ambasada na Dunaju zunanjemu ministrstvu v Pariz. Dokaz sprememb v razpoloženju in obnašanju Slovencev so francoski opazovalci na eni strani videli v organizaciji vseslovenskega (v francoskih poročilih napačno in pretirano »panslaviste«) sestanka 14. septembra 1897 v Ljubljani, ki so se ga poleg slovenskih poslancev državnega zbora udeležili hrvaški, češki in rusinski poslanci, na drugi pa v resoluciji »srečanja slovenskih koroških, kranjskih in štajerskih advokatov, notarjev in pravnih zastopnikov, v kateri so se zavzeli za uporabo slovenskega jezika v svojih spisih in obenem odločili, da ne bodo podpisali tistih aktov, ki ne bodo napisani v njihovem jeziku«. Oba dogodka sta bila po prepričanju francoskih diplomatov tem bolj pomembna zato, ker se po njihovem mnenju »jusqu'à ce jour l'état d'ésprit dans ces provinces ne s'était pas départi du plus grand calme«.⁴⁵

Kljub tem opozorilom do danes ni znano, da bi se pozornost francoske diplomacije za razmere na slovenskih tleh v zadnjem desetletju in pol pred prvo svetovno vojno bistveno povečala. Tudi s slovenske strani ni pričevanj, ki bi govorila o stikih med tedanjo slovensko meščansko politiko in francoskimi diplomati, čeprav se je liberalni del slovenskega meščanstva leta 1909 z občutki »hvaležnosti« spomnil stote obletnice Ilirskih provinc in je bilo istega leta v Ljubljani ustanovljeno društvo, francosko imenovano »Cercle franco — illyrien«, ki naj bi pospeševalo in spodbujalo zanimanje za francosko kulturo in jezik. Med redkimi francoskimi strokovnjaki za slovanski svet, ki so v teh letih

⁴⁴ André Chéradame, *L'Empire et la Question d'Autriche* (au seuil du XX. siècle), Paris 1906, str. 155.

⁴⁵ Archives diplomatiques, Ministère des Affaires Etrangères Paris, Correspondence politique et commerciale, Autriche-Hongrie N. 14, 1896—1914, Politique intérieure (Croatie, Slovenie), fol. 12—20, 38—39.

obiskali Ljubljano, je bil Ernest Denis in slovenski liberalni politiki so ga ob srečanju poizkušali seznaniti s pglavitnimi slovenskimi narodnopolitičnimi zahtevami. Kako prepričljivi so bili v Denisovih očeh, je vprašanje zase. Denis je namreč še v oceni knjige Janeza Evangelista Kreka o Slovencih, ki je izšla leta 1917 v Parizu, lakonično ugotavljal, da je »le slovène un simple dialècte croate« in bi bila tudi slovenska »fusion litteraire avec les Serbes« že »depuis longtemps accomplie sans les résistances du gouvernement Viennois...«⁴⁶

Z izbruhom prve svetovne vojne so bili sicer že tako skromni neposredni stiki med Slovenci v Avstroogrski in Francijo prekinjeni. V dosedANJI zgodovinski literaturi ni natančnejših podatkov, ki bi kazali, da je prišlo v vojnem času do intenzivnejših stikov med Slovenci v habsburški monarhiji in francosko diplomacijo ali do vidnejših izrazov profrancoskih simpatij med slovenskim izobraženstvom in meščanstvom. Francoski državljani L. C. Meurville, ki ga je začetek vojne zatekel v Avstriji in je bil nato konfiniran v Ljubljani, je sicer v pesmi »Coeurs de France n'oublent point«, ki jo je leta 1918 v znak hvaležnosti za medvojno gostoljubje posvetil Slovincem, omenjal kako »malgré la terreur ardente, qui guettait tous vos pas, Chez nous, vous chantiez émouvante, Notre 'Marseillaise' tout bas«, toda po vsem, kar danes vemo, so morali biti tovrstni izrazi protiaustrijskega in eventuelno profrancoskega čustva omejeni na ožji krog ljubljanskih meščanov in izobražencev.⁴⁷

Pri prešojanju francoskega stališča do posameznih narodov habsburške monarhije — in s tem tudi do Slovencev — je treba seveda tudi vnaprej upoštevati predvsem odnos Francije do Avstroogrške kot celote. Francija namreč — podobno kot Združene države Amerike in Velika Britanija — tudi v času prve svetovne vojne, vse do leta 1918, ni mislila na rušenje habsburške monarhije in se je zavzemala za razreševanje njenih notranjih — nacionalnih — nasprotij z uvajanjem narodnih avtonomij. Takšno stališče so sprva, po izbruhu vojnih sovražnosti zastopali celo nekateri »prijatelji« in poznavalci slovanskih narodov, med njimi že omenjeni Ernest Denis, ki je oktobra 1914 sporočil Seton-Watsonu svoj načrt konfederativne ureditve Avstroogrške, v kateri bi bili tudi južni Slovani monarhije (Slovenci in Hrvati) združeni v posebni avtonomni enoti.⁴⁸ Že Denis sam pa je pod vtisom razvoja vojnih dogodkov in italijanskega vstopa v vojno leta 1915 naglo spremenil svoja gledanja, saj se je v svoji knjigi »La Grande Serbie«, ki je prav leta 1915 izšla v Parizu, zavzel za združitev južnih Slovanov habsburške monarhije s Srbijo in pri tem poudaril, da mora Avstrija s Habsburžani izginiti (disparaître). V tej zvezi je med drugim spregovoril o Slovencih in ugotovil, »da so zadnji dogodki pretrgali vezi, ki so jih vezale na Habsburžane«, in da lahko svojo rešitev — kot je jasno — najdejo le v zvezi s svojimi brati »de race et langues, les Serbes«. »Par la force des choses et la folie de l'Empereur« je Srbija tako rekoč obsojena na razširitev vse do Štajerske in to z isto »analogno usodnostjo«, ki je Cavourja potisnila na razširitev vse do Neaplja. Takšna ekspanzija Srbije naj bi bila po Denisu »une nécessité d'ordre européen« in hkrati eden predpogojev francoske varnosti.⁴⁹ Svoje stališče o potrebi po združitvi Slovencev s Srbijo je Denis povedal tudi predstavniku Slovencev v Jugoslovanskem odboru v Londonu Bogumilu Vošnjaku, ko sta se maja 1915 sestala v Parizu.⁵⁰

Misel, da mora »Avstroogrška izginiti«, saj je »un composé bizard de vingt nations, que la justice aurait pu maintenir et que l'iniquité fera tomber en dis-

⁴⁶ Ernest Denis, *Du Vardar à la Sotscha*, Collection historique de l'Institut d'Études Slaves N. 2, Paris 1923, str. 99.

⁴⁷ L. C. Meurville, *Rêves et glanes, Vers libres, chansons et poésies*, Ljubljana 1919, str. 5. Meurvillovo pesem je že 30. novembra 1918 objavil Slovenski Narod in sicer v francoskem izvirniku in slovenskem prevodu Otona Zupančiča.

⁴⁸ Dragovan Sepić, *Italija, saveznici i jugoslovensko pitanje 1914–1918*, Zagreb 1970, str. 15.

⁴⁹ Ernest Denis, *La Grande Serbie*, Paris 1915, str. 304–305.

⁵⁰ Bogumil Vošnjak, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, Ljubljana–Zagreb–Beograd 1928, str. 26.

solution«, je leta 1915 glasno izrazil tudi Louis Leger. V knjigi z naslovom »La Liquidation de l'Autriche Hongrie« je najprej opozoril na svoje lastno — več kot pol stoletja — dolgo ukvarjanje z avstroogrskimi Slovani, o katerih Francozi pred njegovim nastopom — kot je trdil — niso vedeli ničesar, nato pa je ponovno orisal razmere pri posameznih narodih monarhije, med drugim Slovincih, pri čemer je — kot v svojih predhodnih delih — izpostavil zlasti čas Ilirskih provinc in slovenski spomin na Napoleona, hkrati pa omenil uspešno slovensko upiranje avstrijskim ponemčevalnim prizadevanjem, ki naj bi se kazalo zlasti v ohranitvi slovenskega jezika in oblikovanju slovenske književnosti. Sam, kot je zapisal, sicer ni na Collège de France nikoli poučeval slovenščine, saj za pouk jezika, ki ga govori le okoli milijon tristotisoč ljudi ni bilo dovolj zanimanja, toda Slovenci so v svojem jeziku ustvarili »des belles oeuvres«.⁵¹ Kljub temu je bil — podobno kot Denis — tudi Leger prepričan, da so Slovenci vsled svoje majhnosti nesposobni za samostojno življenje in si lahko zato svojo narodno prihodnost — ob pričakovanem razpadu Avstroogrške — zagotove le v povezavi s Srbi in Hrvati. V tej zvezi je celo ugotavljal, da je večina slovenskih izobražencev že v drugi polovici 19. stoletja pisala v jeziku »svojih sosedov, Hrvatov in Srbov« in se solidarizirala z (jugoslovanskim) gibanjem, ki se je razširilo do albanskih meja. Svojo knjigo o »Likvidaciji Avstroogrške« je očitno pisal pod vtisom »niške deklaracije« in odločitve srbskega monarha, da se proglasi za zaščitnika »Hrvatov in Slovencev«, kar je bil po Legerjevi oceni »un acte très politique«, vendar je pri tem tudi poudaril, da je lahko »ilirski federacija« le neke vrste »slovanska Švica«, v kateri bodo »kot avtonomni kantoni zastopane slovenske dežele, Hrvatska, Dalmacija, osrednja Srbija, Bosna in Hercegovina«, Beograd pa bo imel kot središče osrednje vlade isto vlogo kot Bern v »helvetski skupnosti«.⁵²

V času prve svetovne vojne je v Franciji izšla še vrsta drugih del, ki so se ukvarjala z Avstroogrsko in njenimi narodi. Med njimi kaže morda posebej omeniti obsežno knjigo Bertranda Auerbacha, profesorja univerze v Nancyju o »Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie«, ki jo je leta 1917 že v drugi in »pregledani« izdaji izdala založba Alcan v Parizu. Zainteresirani francoski bralec je lahko v tej knjigi našel ne le razmeroma obsežno in podrobno informacijo o slovenskem narodnopolitičnem razvoju in slovenski zgodovini, temveč tudi o socialnih in etničnih razmerah na slovenskih tleh: tako o germanizacijskih pritiskih in procesih na Koroškem in Štajerskem kot o protislovenski agitaciji nemških »otokov« od Kočevja do južnoštajerskih »nemških mest«.⁵³ Francosko javnost in diplomacijo so poizkušali hkrati poleg francoskih »slovenskih prijateljev« za Slovence zainteresirati slovenski predstavniki »Jugoslovanskega odbora« v Londonu, zlasti Bogumil Vošnjak, ki se je med svojim že omenjenim obiskom v Parizu maja 1915 sestal z Victorjem Berardom, Stephenom Pichonom in Georgesom Clemenceaujem, leto kasneje pa je po zaslugi Ernesta Denisa predaval na Sorbonni o Ilirskih provincah.⁵⁴ Sestavni del prizadevanj po popularizaciji »slovenskega vprašanja« v Parizu med prvo svetovno vojno bil tudi izid Krekove knjige o Slovincih leta 1917 — knjige, ki je bila prvotno napisana v nemščini za nemško propagandno zbirko, »namenjeno spoznavanju in zbliževanju med narodi«, in jo je v francoskem prevodu v Parizu živečega Tina Ujevića — podobno kot Auerbachovo delo — prav tako izdala priznana pariška založba Alcan.⁵⁵

⁵¹ Louis Leger, *La Liquidation de l'Autriche-Hongrie*, Paris 1915, str. 15, 32—33.

⁵² Prav tam, str. 86.

⁵³ Bertrand Auerbach, *Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie*, Paris 1917, str. 77—99.

⁵⁴ B. Vošnjak, nav. delo, str. 26—29, 143—145.

⁵⁵ Ivan Krek, *Les Slovénes*, Traduit par A. U., Paris 1917. Na to, da je prevajalec Krekove knjige Tina Ujević, je opozoril Janez Rotar na okrogli mizi o nastanku Države SHS, ki jo je oktobra 1988 organizirala Slovenska matica v Ljubljani. Gl. Glasnik Slovenske matice 1989, št. 1, str. 47.

Kljub vsem tem prizadevanjem se je začela francoska diplomacija intenzivneje ukvarjati z razmerami na jugu Avstroogrske in tako tudi razmerami v slovenskih deželah šele leta 1918, ko je v antantnih krogih dozorevalo spoznanje, da je habsburška monarhija presežena zgodovinska tvorba in se je bilo treba hkrati — ob radikalizaciji narodnostnega vrenja na njenih tleh — jasneje opredeliti do narodnostnih gibanj in zahtev, ki so jih sprožile v državnem zboru prebrane programske izjave 30. maja 1917. V tej zvezi je pozornost francoskih poročevalcev pritegnilo tudi majniško gibanje v slovenskih deželah in od maja leta 1918 so se začela množiti zaupna poročila, ki so v glavnem prek Švice obveščala francosko vlado o vzdušju med slovenskim in hrvatskim prebivalstvom habsburške monarhije. Francoski zaupniki in poročevalci so omenjali tesno povezanost češke in slovenske odnosno južnoslovenske politike in opozarjali na zaskrbljenost avstrijskih oblasti, ki so demonstrativnejšim narodnopolitičnim akcijam naglo pripisovale »caractère de haute trahison«. Po prepričanju nekaterih med njimi takšna zaskrbljenost niti ni bila neupravičena, saj naj bi »les sentiments antantophiles et defeatistes pour l'Autriche-Hongrie« inspirirala »presque tous les Tchèques et yougoslaves« — kot pravi neko poročilo poleti 1918.⁵⁶ V tem smislu naj bi imela tudi dinastična formula v majske deklaraciji Jugoslovanskega kluba predvsem taktičen pomen: majniškemu gibanju naj bi zagotovila legalen značaj in obenem široko podporo med prebivalstvom, pri katerem naj bi dinastija še uživala nekaj ugleda in spoštovanja.⁵⁷

V splošnem razkrivajo francoska poročila o razmerah v slovenskih in hrvatskih deželah leta 1918 razmeroma dobro obveščenost francoskih obveščevalcev in njihove simpatije za »jugoslovansko gibanje«. Zanimanje za razmere na slovenskih tleh je pri tem vidno v ospredju: v arhivskem gradivu, shranjenem v arhivu francoskega zunanjega ministrstva, sledimo informacijam o posameznih shodih, prepovedanih zborovanjih, zbiranju podpisov in nato oblikovanju Narodnega sveta v Ljubljani, pridružujejo pa se jim sumarni orisi razvoja jugoslovanskega gibanja v Avstriji, ki posebej poudarjajo vlogo obeh slovenskih meščanskih strank in njunih voditeljev (zlasti predsednika Jugoslovanskega kluba Antona Korošca) v uveljavljanju in popularizaciji jugoslovanske ideje. Posamezna med poročili, ki so jih očitvidno pošiljali neimenovani slovenski zaupniki francoske obveščevalne službe s slovenskega ozemlja, so bila tudi dokaj nekritična: tako naletimo na ocene o antantofilstvu »Slovenskega Naroda«, poročilo, ki poroča o »ustanovitvenem sestanku« Jugoslovanske demokratske stranke junija leta 1918 v Ljubljani, pa celo ugotavlja, da je njen program »une copie presque exacte de la constitution du Royaume de Serbie«.⁵⁸ Sočasno z informacijami o razraščanju in množičnosti majskega gibanja so poročevalci s slovenskega in hrvatskega ozemlja v Švico in Francijo poročali tudi o vznemirjenju »Jugoslovanov monarhije« zaradi antantnih obljub Italiji in določb Londonskega sporazuma in njihovem strahu, da bo jugoslovansko vprašanje po vojni drugače obravnavano kot češko.

Neposredne stike med slovenskimi politiki v monarhiji in francosko diplomacijo je seveda omogočil šele razpad Avstroogrske. Že poleti leta 1918 se je sicer v Švici z neimenovanim francoskim diplomatskim predstavnikom sestal tedaj že nekdanji voditelj slovenske ljudske stranke Ivan Šušteršič, ki je — kot je znano — v Švico dopotoval legalno, z avstrijskim potnim listom in je — očitno v skladu z namenom svojega potovanja francoskemu odposlancu zagotavljal zvestobo Slovencev dinastiji in njihovo ljubezen do Habsburžanov. Na francoskega poročevalca je pri tem napravil dokaj slab vtis, saj je ta v svojem poročilu med drugim ugotavljal, da gre za »ambicioznega človeka«, ki se ne more odpovedati svoji politični karieri in težko prenaša svojo politično izolira-

⁵⁶ Archives diplomatiques, Ministère des Affaires étrangères Paris, Europe 1918—1929, Autriche N. 50 (Mouvement yougoslave), fol. 1—2.

⁵⁷ Prav tam, fol. 66—80.

⁵⁸ Prav tam, fol. 108.

nost.⁵⁹ Povsem drugače pa so francoski diplomati doživeli Antona Korošca, ki se je v času svojega obiska v Ženevi, kjer se je konec oktobra 1918 mudil z delegacijo Narodnega vijeća (t. j. z Melkom Čingrijo in Gregorjem Žerjavom), sestel s posebnim francoskim odposlancem Hagueninom. Haguenin je poročal v Pariz, da so se predstavniki Narodnega vijeća v pogovoru v imenu svojih so-državljanov zavzeli za ustanovitev neodvisne jugoslovanske države, »dont les frontières seront strictement les limites ethnographiques«. Pri tem so sami menili, da pri razmejitvi z Avstrijo in Ogrsko ne bo večjih težav (»la solution sera simple«), medtem ko bo problematičnejša razmejitev z Italijo. »La politique tortueuse de M. Orlando nous inquiète encore plus que celle de M. Sonino,« naj bi izjavili med drugim, vendar ob enem poudarjali svojo željo po mirnem sožitju in prijateljstvu z Italijo. Beseda naj bi nanekoliko tudi na Vatikan — najverjetneje zaradi Koroščeve pripadnosti duhovskemu stanu — in na odnos Vatikana do nastanka nove jugoslovanske države, pri čemer naj bi Korošec dejal: »Le Vatican n'a rien a y voir. C'est un mouvement national qui nous regarde seul«.⁶⁰

Srečanje s predstavniki Narodnega vijeća je napravilo na francoske diplomate ugoden vtis. Kot je znano, so Korošec, Čingrija in Žerjav po ženevski konferenci v začetku novembra 1918 odpotovali v Pariz. Tu so se sešli s Pichonom, Clemenceaum, Poincaréjem in nekaterimi drugimi »prijatelji« (kot je Korošec kasneje poročal Narodnemu vijeću v Zagrebu), ki so jih pristrčno sprejeli, ki pa jim razen tega, da so jim priporočili, naj se Država Slovencev, Hrvatov in Srbov kar najhitreje združi s Kraljevino Srbijo, niso obljubili ničesar določene-ga.⁶¹ Vseeno je na Slovenskem še vse do začetka mirovne konference v Parizu prevladovalo prepričanje, da je prav Francija med antantnimi silami najbolj naklonjena Slovincem in bo zato podprla slovenske mejne zahteve.⁶² 25. januarja 1919 je lahko tako francoski obveščevalec v obsežnem poročilu o »položaju v slovenskih deželah«, ki ga je poslal iz Ljubljane v Pariz, zapisal, da »de tous les Alliés c'est la France qui tient beaucoup le premier rang dans la confiance des Slovènes, bien qu'en dehors des souvenirs du premier Empire ils paraissent ignorer notre pays plus encore que les Croates«. V splošnem pa naj bi si Slovenci močno želeli zblížanja s Francijo tako na intelektualnem — kulturnem kakor gospodarskem področju.⁶³

Kot je znano, francoska diplomacija, kar se jugoslovanskih in slovenskih zahtev pri razmejitvi z Italijo tiče, ni podprla jugoslovanskih stališč in je vztrajala pri določbah Londonskega sporazuma. Dokaj drugačna pa je bila njena vloga pri pogajanjih o jugoslovanski meji z Avstrijo. K tistemu, kar v tej zvezi že vemo iz razprav Boga Grafenauerja,⁶⁴ lahko na osnovi francoskega gradiva dodamo še naslednje: francoski obveščevalci so francosko diplomacijo že 20. oktobra 1918 obvestili, da se »jugoslovanski politični krogi donavske monarhije« zavzemajo za takšno mejo proti Nemcem, ki bi bila hkrati »narodna meja« in bi tekla skozi Ziljsko dolino, prek Beljaka in Celovca, mimo Gospe svete in Št. Vida do Labotske doline, nato pa bi se med Wildonom in Lipnico usmerila k stari »avstroogrski meji« pri Radgoni.⁶⁵ Pri tem so očitno pričakovali težave predvsem pri slovensko-nemški razmejitvi na Koroškem. V obširnem poročilu o vprašanju »jugoslovanskih meja«, v katerem je 8. januarja 1919 — torej nekaj dni pred začetkom mirovne konference v Parizu — t. i. »Bureau des natio-

⁵⁹ Prav tam, fol. 117.

⁶⁰ Prav tam, fol. 205, 212.

⁶¹ Hamdija Kapidžić, O djelovanju dr. Antona Korošca u Parizu novembra 1918. godine, Go-dišnjak Društva istoričara BiH XVII, 1966–1967, str. 427–429.

⁶² O tem sem obširneje pisal v članku »Les Slovènes et la France 1914–1920«, objavljenem v Collection Colloques, Langues 'O, Centre d'Étude des Civilisations de l'Europe Centrale et du Sud-Est, Paris 1983, str. 113–133.

⁶³ Archives diplomatiques..., Autriche N. 53, fol. 193–195.

⁶⁴ Bogo Grafenauer, Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919, Koroški zbornik — Ljubljana 1946, str. 383–420, isti, Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919, Koroški plebisit — Ljubljana 1970, str. 295–378.

⁶⁵ Archives diplomatiques..., Autriche 51, fol. 205.

nalités« francoskega »tiskovnega urada« v Švici⁶⁶ poročal v Pariz o jugoslovanskih in slovenskih mejnih zahtevah, so francoski poročevalci posebej omenili, da imajo Slovenci Koroško za zibelko svoje omike, ki jim je vsled »zgodovinskih spominov« zlasti draga. Poročilo sicer ugotavlja, da Slovenci po avstrijskih statistikah severno od Drave nimajo večine, vendar obenem omenja jugoslovansko kritiko avstrijskih štetij in opozarja na ponemčevalne procese, ki naj bi — po podatkih francoskih obveščevalcev — »šele v zadnjih letih« dosegli občutnejši razmah.⁶⁷ Podobno zaupno informacijo o »položaju v slovenskih deželah« je v začetku februarja 1919 na podlagi informacij, zbranih v Ljubljani, pripravila »prva sekcija« francoskega generalnega štaba. Po mnenju njenih sestavljavcev naj bi bilo vprašanje nemškega nasilja nad Slovenci na Koroškem eno najpomembnejših vprašanj, ki bi jim morale francoske oblasti nameniti svojo pozornost, saj nasilno ravnanje s slovenskim prebivalstvom v končni posledici škoduje tudi francoskemu ugledu: če Slovenci razumejo, da različne ovire preprečujejo odločnejši francoski nastop proti Italijanom, ne morejo razumeti, da jih Francija pušča brez zaščite proti Nemcem in dopušča slednjim obnašanje, tako različno od tistega, ki bi ga lahko zahtevala od »na milost in nemilost podvrženega sovražnika«.⁶⁸

Ob takšnih, očitno jugoslovanskim in slovenskim stališčem naklonjenih ocenah, so francoski obveščevalci negativno ocenjevali tudi delo Milesove misije na Koroškem in opozarjali, da različni nemški pritiski Američanom onemogočajo objektivno presojo razmer. Po poročilu z dne 23. februarja 1919, ki ga je prav tako pripravila »prva sekcija« francoskega generalnega štaba, naj bi Nemci sami ugotavljali, da »povsod« (na spornem ozemlju) živi slovensko prebivalstvo, toda hkrati pritiskali nanj, naj izjavlja, da ni »jugoslovansko« in tudi ne želi postati »jugoslovansko«. Nemci naj bi tudi v ostalem »varali ameriško misijo« (»mystifié la mission américaine«) na način, ki naj bi spravljal v nevarnost interese antante. Tako naj bi med drugim informirali Američane, da so okolico Podkloštra in dolino Zilje zasedli Italijani in se torej ameriški misiji ni treba ukvarjati s tem področjem, čeprav naj bi demarkacijska črta dejansko tekla »10 km južneje«. Francoski poročevalci so poudarjali, da je to ozemlje, ki ima zaradi proge Videm—Trbiž—Beljak—Št. Vid—Dunaj poseben strateški pomen, tudi v narodnostnem pogledu slovensko (z izjemo Beljaka, ki je že močno ponemčeno, a obdan s slovensko okolico) in bi tako iz strateških kot narodnostnih razlogov ne smelo preiti v nemške roke. Po njihovem mnenju bi strateški oziri odgovarjali črti, ki »deli oba naroda« in »zajema tudi Beljak in Celovec«. Odločitev o strateški črti, vključeni v slovenske meje, bi morali — da bi preprečili možni bodoči nemški vdor na slovensko ozemlje — natančno preučiti in v tem smislu po diplomatski poti pritegniti tudi pozornost ameriškega profesorja Coolidgea, ki si je (»s predpostavko, da je za to usposobljen«) »osebno prisvojil pravico odločitve o tem vprašanju«. »Naznačena črta« bi bila po prepričanju francoskih poročevalcev v strateškem pogledu edina dopustna meja in bi preprečila bodoče konflikte.⁶⁹

V kakšni meri so opisana mnenja vplivala na odločitve francoske diplomacije in na njeno obnašanje na mirovni konferenci, je seveda vprašanje zase, ki presega okvir naše razprave. Omeniti pa kaže dvoje. Prvo: na osnovi gradiva, shranjenega v arhivu francoskega zunanjega ministrstva, se ni mogoče znebiti vtisa, da je bil problem jugoslovansko-avstrijske meje, kljub naklonjenosti francoskih obveščevalcev, za francosko diplomacijo v »drugem planu«. Po diplomatskem dopisovanju v zvezi z Jugoslavijo in po korespondenci s francoskimi zastopniki v Kraljevini SHS sodeč so bili namreč v ospredju francoske pozornosti omejni zapleti v zvezi z razmejitvijo proti Italiji in nato — čeprav v manj-

⁶⁶ Ta urad se je ukvarjal predvsem z obveščevalno dejavnostjo.

⁶⁷ Archives diplomatiques . . . , Autriche 53, fol. 101.

⁶⁸ Prav tam, fol. 193—195.

⁶⁹ Prav tam, fol. 244—249.

ši meri kot proti Italiji — proti Bolgariji in Romuniji. Problem Avstrije in Koroške je bil v tem smislu šele na »tretjem mestu«. In drugo: vsaj del francoskih opazovalcev in poročevalcev je bil tudi po odločitvi, da bo južnokoroško prebivalstvo s plebiscitom odločalo o svoji prihodnji državni pripadnosti, prepričan, da bodo rezultati plebiscita ugodni za Jugoslavijo. Pariški »Journal des Debats« je še 13. oktobra 1920 v kratkem poročilu iz Beograda, s katerim je svoje bralce obveščal o poteku glasovanja in visoki plebiscitni udeležbi, napovedoval pozitiven izid za Kraljevino SHS.⁷⁰ Je bil plebiscitni izid res presenečenje tudi za francosko diplomacijo? Francoski »popotnik« Laurent Monnier, ki je januarja 1921 francoskemu zunanjemu ministrstvu poslal obsežno poročilo o svojih opažanjih s popotovanja po Jugoslaviji, je plebiscitno odločitev za Avstrijo pojasnjeval z učinkovito in spretno protijugoslovansko propagando Italijanov in Bavorcev (sic! — Heimatdienst?), nasprotovanjem kmečkega prebivalstva vojaški obveznosti v Kraljevini SHS in delavskimi simpatijami »za komunistične težnje« naprednih dunajskih strank.⁷¹

IV.

Vladislav Fabjančič, ki je del prve svetovne vojne preživel v Ženevi kot sodelavec srbskega »tiskovnega urada«, je leta 1919 v članku, objavljenem v »Slovenskem Narodu«, ugotavljal, da »Francozi pred vojno v ogromni večini sploh niso ničesar vedeli o Slovencih«. »Pač so se učili v šoli o neki Iliriji, ki jo je osnoval Napoleon, a redkokdo je izgubljal čas, da bi se natančno zanimal za to, kakšen jezik se govori v tej Iliriji in kaj Iliri danes mislijo in nameravajo,« je zapisal. »Časopisje o nas ni govorilo, razen v kaki brzopjavki dunajskega Korrespondenz Bureauja o parlamentarni situaciji, pri tem pa si niti urednik lista, niti bralci niso mogli ničesar natančnejšega predstavljati«. Nekaj več naj bi o Slovencih po Fabjančiču vedeli le strokovnjaki, ki so bili поблиže seznanjeni z razmerami med južnimi Slovani: tako Leger, Denis, Auerbach in Haumant.⁷²

Naša razprava kaže, da so bila Fabjančičeva zapažanja v bistvu točna. Francoska diplomacija je postala na gibanje na slovenskih tleh bolj pozorna šele v času, ko so habsburški monarhiji odbile poslednje ure. Strokovna literatura, ki je podrobneje opozarjala na nacionalne razmere v dvojni monarhiji, je imela v tem smislu na francoske diplomatske odločitve vse do zadnjega leta vojne razmeroma malo vpliva. Podrobnejša analiza francoskega dnevnega časopisja in njegovega pisanja o »južnoslovanskem vprašanju in Slovencih« pa — kot rečeno — še čaka svojega raziskovalca. Za zdaj je mogoče reči le, da ta ne bo imel lahkega dela, saj bo moral obrniti veliko strani, če bo hotel zbrati potrebno gradivo za obsežnejši članek.

Résumé

LES SLOVÈNES AUX YEUX DES FRANÇAIS DANS LES ANNÉES 1830—1920

Peter Vodopivec

Ce traité résume quelques résultats d'une recherche assez largement conçue qui voudrait constater ce que les Français savaient des Slovènes au 19e siècle et dans la période à la fin de la première guerre mondiale, comment ils voyaient et comment jugeaient-ils la situation nationale sur le territoire slovène et comment jugeaient-ils la portée et l'importance du mouvement national slovène dans le cadre de la monarchie habsbourgeoise. L'auteur signale tout d'abord la grande influence de l'émigration polonaise avec les comtes Czartoryski en tête sur les opinions de la politique extérieure et sur la diplomatie françaises en constatant que l'émigration polonaise n'avait

⁷⁰ Journal des Debats, N. 283, le 13 Octobre 1920.

⁷¹ Archives diplomatiques..., Yougoslavie N. 47 (1919—1920), fol. 164—182, 205—223, 225—237.

⁷² Slovenski Narod, št. 27, 1. februarja 1919, št. 32, 7. februarja 1919.

manifesté aucun intérêt pour les Slovènes. Le premier slavisant français qui ait mentionné les Slovènes et qui ait défini assez exactement leur territoire ethnique ne fut que le successeur d'Adam Mickiewicz à la chaire slave du Collège de France, Cyprien Robert. Tout de même, les autres spécialistes français du monde slave n'ont pas suivi Cyprien Robert et la «Revue des deux Mondes», autour de la quelle se réunissaient les sympathisants français des Slaves ne consacra, jusqu'à la deuxième moitié du 19e siècle, néanmoins une grande attention aux Slovènes.

La situation n'a changé que par l'arrivée de Louis Léger à la chaire slave du Collège de France en 1869. Dès sa conférence inaugurale et ensuite dans une série de ses oeuvres Léger a décrit en détail le développement historique et culturel des Slovènes et la situation nationale et politique de chaque fois. Dans son traité d'histoire et de politique slovènes, l'Histoire de l'Autriche-Hongrie, qui parut pour la première fois en 1878 et connut en 1907 déjà sa cinquième édition, il a donné probablement la meilleure information sur les Slovènes que le lecteur français intéressé pût trouver avant la première guerre mondiale sur le marché du livre français. Léger a lui-même visité la Carniole et Ljubljana et il réunit ses impressions de voyage deux ans plus tard dans le premier chapitre du livre «Le Save, le Danube et le Balkan».

Dans les dernières décennies du 19e siècle et juste avant la première guerre mondiale, les Slovènes furent cités aussi par plusieurs monographies consacrées à la monarchie habsbourgeoise et à sa situation intérieure ainsi que de temps en temps par les périodiques avec la «Revue des Deux Mondes» en tête. On ne peut toutefois se débarrasser de l'impression que les Slovènes — en comparaison avec les autres nations austro-hongroises et balkaniques — étaient poussés en marge de l'attention française et jusqu'à la fin de la première guerre mondiale peu connus ainsi par la diplomatie française que par le public français.

La diplomatie française ne commença à s'intéresser des mouvements nationaux et politiques sur le territoire slovène que dans les années quatre-vingt du 19e siècle, en particulier dans la dernière année de la guerre, en 1918 où les reporters français reportaient à Paris à travers leur centre de renseignements en Suisse sur le développement du mouvement de mai. Ces rapports sont écrits avec une sympathie explicite et décrivent assez minutieusement l'ambiance et la situation en Slovénie. En 1918, au temps de la conférence de Genève (de 6 à 8 novembre 1918), Anton Korošec avec une délégation de l'assemblée nationale croate (Narodno vijeće) rencontra les diplomates français. Malgré les sympathies pour le mouvement yougoslave sur le territoire slovène, les Français — comme il est connu — ne purent pas se décider à appuyer les aspirations des Slovènes concernant les frontières envers l'Italie. Ils furent plus décidés en prenant la partie slovène et yougoslave lors de la définition des frontières avec l'Autriche en critiquant entre autres le travail de la mission de Miles.

Dans la conclusion, l'auteur exprime son accord avec les appréciations de Vladislav Fabjančič qui dès 1919 constata que les Français connaissaient assez mal les Slovènes avant et pendant la première guerre mondiale puisque ce n'étaient que de rares spécialistes du monde slave, toujours avec Louis Léger en tête qui étaient renseignés sur la situation en Slovénie.

VESTNIK KOROŠKIH PARTIZANOV

glasilo Osrednjega odbora koroških partizanov

Vestnik koroških partizanov — VKP izhaja v Ljubljani že od leta 1967. Iz organizacijskega glasila se je kmalu razvil v strokovno revijo, ki poleg zgodovine koroškega partizanstva obravnava tudi druga vprašanja iz zgodovine in sodobne problematike koroških Slovencev. VKP občasno z obsežnejšimi pregledi dopolnjuje tudi poročanje dnevnega tiska o drugih delih slovenskega zamejstva ter o splošni manjšinski problematiki v svetu.

Ob uvajanju bralne značke Karla Prušnika-Gašperja v naše šole naj posebej opozorimo na bibliografijo tega koroškega partizana in borca za pravice koroških Slovencev ter na bibliografijo prvih petnajstih letnikov VKP; obe bibliografiji je pripravila Marija Suhodolčan, izšli pa sta kot posebna številka VKP.

Vestnik koroških partizanov lahko naročite pri njegovem izdajatelju in založniku: Osrednji odbor koroških partizanov, YU-61000 Ljubljana, Titova 123, p. p. 501.

O ČEM SMO PISALI...

... pred štirimi desetletji?

Trditev, da se je bizantinska obramba na Balkanskem polotoku zlomila pod slovanskim pritiskom, velja — celo če pri tem nedialektično in nezgodovinsko odstranimo iz našega obzorja za Bizanc nevarnejše perzijske napade, ki so predvsem zlomili bizantinsko silo in vezali bizantinsko vojsko ter s tem bistveno omogočili uspehe barbarov na Balkanskem polotoku — le v omejenem smislu, namreč v tem, da so Slovani predstavljali od začetka 6. do začetka 7. stoletja najštevilnejši element v vojskah, ki so napadale Bizanc od severa, in da so se v osvojene in močno opustošene pokrajine med napadalci v bistvu le oni naseljevali, dočim je šlo njihovim nomadskim zaveznikom, Bolgarom in Obrom, predvsem le za rop. Zlom bizantinske obrambe v vojaškem smislu pa nikakor ni plod samostojnih slovanskih napadov.

(Bogo Grafenauer, Nekaj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, ZČ 4/1950, str. 82)

... pred tremi desetletji?

Čini se, kao da se u novijoj hrvatskoj historiografiji počelo pitanje Slavca smatrati prestižem pojedinaca. Samo tako se može razumijeti, odakle odjednom takvo zanimanje za vladara, koji je *mogao* sjediti na hrvatskom prijestolstvu tek nekoliko mjeseci, a da pritom nije poznat ni jedan njegov, ne samo značajni, nego ni brezznačajni vladarski akt. Kako su se sa Slavcem uspostavljale i rušile različite koncepcije — osnovane zbog pomnjanja izvornog materijala pretežno na kombinacijama — literatura o Slavcu postaje sve oštrija.

(Nada Klaić, Problem Slavca i Neretljanske krajine, ZČ 14/1960, str. 96)

... pred dvema desetletjema?

Jasno se nam je pokazalo, da se v vsem ozadju te polemike in v vsem takratnem slovenskem narodnem gibanju še nista ločevali dve struji, katerih ena bi zaslužila, da se s poimenovanjem »Jungoslovenen« za tedanji svet in za prihodnost razlikuje od druge (staroslovenske). Iz virov nam stopata nasproti samo dva »tabora«: nemški in nemškutarski nasprotniki uvedbe slovenskega učnega jezika v gimnazije na eni strani in njeni slovenski zagovorniki na drugi, ki so videli s cesarskim ukazom v prid uporabe deželnih jezikov kot učnih v dotlej le nemških gimnazijah utrto pot do jezikovne in narodne enakopravnosti.

(Dušan Kermavner, Prispevek k pojmovnemu razčiščenju oznake - »Jungoslovenen«, ZČ 24/1970, št. 1—2, str. 26)

... pred desetletjem?

Za preučevanje dubrovniške srednjeveške trgovine imajo izreden pomen privatne poslovne knjige, ki so jih dubrovniški trgovci vodili pri svojem poslovanju. V XIV., še posebej pa v XV. stoletju je moralo v Dubrovniku krožiti veliko število privatnih trgovskih knjig. Zdi se, da je moral imeti skoraj vsak pomembnejši dubrovniški trgovec svojo poslovno knjigo, nekateri, kot bomo videli, tudi več knjig, če je hotel v redu voditi svoje trgovske posle.

(Ignacij Voje, Privatne poslovne knjige dubrovniških trgovcev, ZČ 34/1980, št. 1—2, str. 77)

* * *

To in še mnogo drugega zanimivega poiščite v starejših številkah ZČ, ki jih dobite na upravi ZČ!